

MAGDALENA PRZYBYSZ-STAWSKA

Uniwersytet Łódzki

Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej

e-mail: maj-74@uni.lodz.pl

ŁÓDZKIE BIBLIOTEKI WIĘZIENNE

Magdalena Przybysz-Stawska jest adiunktem w Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Łódzkiego. Zajmuje się czytelnictwem oraz prasoznawstwem, obecnie prowadzi badania dotyczące obecności problematyki książki na łamach współczesnych czasopism polskich. Najważniejsze publikacje: *To się czyta. Promocja książki w dodatkach do wybranych polskich gazet codziennych w latach dziewięćdziesiątych XX wieku* (Łódź 2006); Zbiory specjalne w bibliotekach łódzkich. W: *Zbiory specjalne i regionalia w polskich bibliotekach naukowych i publicznych* (Szczecin 2010); Literatura w prasie polskiej na przykładzie tygodnika „Polityka”. W: *Mistrzowie literatury czy dziennikarstwa?* (Warszawa 2011).

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteki więzienne. Łódź. Zakład Karny nr 1. Zakład Karny nr 2. Areszt Śledczy w Łodzi.

ABSTRAKT: Teza/cel artykułu – Celem artykułu jest opis i ocena organizacji i funkcjonowania bibliotek więziennych, działających w ramach dwóch Zakładów Karnych i jednego Aresztu Śledczego w Łodzi. Przedstawiono strukturę organizacyjną i księgozbiory każdej z nich oraz sposoby korzystania z gromadzonych dokumentów. **Metody badań** – Wykorzystane w opracowaniu dane uzyskane zostały na podstawie analizy dokumentacji działalności badanych jednostek oraz wywiadów przeprowadzonych w lipcu 2010 r. z wychowawcami zatrudnionymi w działach penitencjarnych ds. bibliotek w poszczególnych ośrodkach. **Wyniki i wnioski** – Przeprowadzona analiza pozwoliła stwierdzić, że poddane badaniu łódzkie biblioteki więzienne charakteryzuje słaba kondycja, szczególnie pod względem finansowym, ale również działalności promocyjnej czy kulturowej. Widoczny jest także brak świadomości znaczenia funkcji terapeutycznej książki w procesie resocjalizacji osadzonych.

WPROWADZENIE

Początki myśli penitencjarnej sięgają końca XVI w. Pierwsze zakłady, niebędące jeszcze więzieniami *sensu stricte*, ale mające zasadniczy wpływ na rozwój całego więziennictwa, zorganizowane zostały w Holandii¹. W Polsce pierwsza tego typu placówka powstała w Gdańsku w 1629 r.²

Na resocjalizacyjne działania podejmowane wobec osadzonych zwrócono uwagę znacznie później, zaś zwiększone zainteresowanie działalnością kulturalno-oświatową, w ramach której umieścić można także bibliotekę więzienną wraz z jej zadaniami, przypada dopiero na lata 70. XX w., kiedy to następują istotne przeobrażenia w zakresie polityki penitencjarnej.

Literatura związana z problematyką bibliotekarstwa więziennego w Polsce jest stosunkowo uboga, najpełniejsze opracowanie związane z tym zagadnieniem ukazało się w 1991 r. (zob. Zybert, 1991).

Celem niniejszego tekstu nie jest jednak analiza stanu badań nad bibliotekami więziennymi w Polsce ani też kwestia stopnia wykorzystania książki jako ważnego narzędzia w procesie resocjalizacji więźniów, co zresztą warte jest odrębnego opracowania. W niniejszym artykule uwagę skupiono na kondycji i funkcjonowaniu bibliotek więziennych, działających na terenie Łodzi, poddając analizie trzy wybrane placówki istniejące w dwóch Zakładach Karnych i jednym Areszcie Śledczym w Łodzi³. W ośrodkach tych w lipcu 2010 r. przeprowadzono szczegółowe badania⁴, których wyniki omówiono poniżej.

Każdy z działających w Łodzi zakładów karnych, podlegając obecnie Okręgowemu Inspektoratowi Służby Więziennej w Łodzi⁵, funkcjonuje na podstawie „Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 grudnia 1999 r. w sprawie zasad organizacji obsługi bibliotecznej w zakładach karnych, poprawczych i schroniskach dla nieletnich oraz zasad współdziałania bibliotek publicznych w wykonywaniu tej obsługi” (*Rozporządzenie...*, 1991). Działalność bibliotek określają także wewnętrzne regulaminy każdej z nich.

¹ W 1595 r., w Amsterdamie powstał dom przeznaczony dla młodocianych przestępców, wólczków i żebraków, dla kobiet – w 1596 r. Wybudowany został także oddzielny dom dla młodzieży (w 1603 r.), gdzie w ciągu dnia osadzeni chłopcy pracowali razem z innymi więźniami, natomiast noce spędzali oddzielnie. Był to początek tzw. systemu celkowego, który rozwinął się później w Stanach Zjednoczonych pod nazwą systemu augsburskiego. Zob. <http://kalendarium.polska.pl/wydarzenia/article.htm?id=392169> [dostęp: 12.11.2010].

² W wiekach średnich w Polsce, podobnie jak i na zachodzie Europy, odosobnienie osądnego było jedynie karą dodatkową, jednym ze środków odwetu. Wobec drobnych wykroczeń stosowano karę chłosty, natomiast za poważniejsze przestępstwa karano śmiercią. W tym czasie stosowane środki karne nie miały jednolitych podstaw prawnych; polegały głównie na brutalnym odwiecie. Dopiero w 1767 r. zorganizowane zostało w Warszawie więzienie marszałkowskie, z własną administracją wojskową i ściśle określonymi przepisami funkcjonowania. Osądzani trafiali tam w drodze skazania przez sąd marszałkowski. <http://kalendarium.polska.pl/wydarzenia/article.htm?id=392169> [dostęp: 12.11.2010].

³ Poza nimi w regionie łódzkim istnieją 3 Areszty Śledcze (w Piotrkowie Trybunalskim, Łodzi i Łowiczu) i 6 Zakładów Karnych (w Garbalinie, Łowiczu, Sieradzu, Konstancynie Łódzkiej i 2 w Łodzi).

⁴ Do tej pory ośrodki te nie były przedmiotem badań. W celu uzyskania potrzebnych informacji autorka artykułu przeprowadziła rozmowy z pracownikami każdej z wybranych bibliotek, następnie opracowała wyniki przedstawiła do akceptacji rozmówców. Miała również możliwość, dzięki pozwoleniu dyrektorów obydwu więzień i Aresztu Śledczego, obejrzeć lokale, zajmowane przez poszczególne biblioteki oraz ich zbiory. Podjęte badania były swego rodzaju sondażem przeprowadzonym na próbie losowej.

⁵ Zgodnie z przyjętą w Polsce organizacją Służby Więziennej OI SW podlega bezpośrednio Centralnemu Zarządowi Służby Więziennej.

BIBLIOTEKA ZAKŁADU KARNEGO NR 1 W ŁODZI

Historia Zakładu Karnego nr 1 zaczyna się w 1943 r., kiedy to władze niemieckie założyły przy ulicy Beskidzkiej obóz pracy dla około 500 więźniów. Dziesięć lat później była siedziba obozu została przebudowana, zmianie uległa również nazwa obiektu: przemianowano go na Ośrodek Pracy Więźniów – Sikawa. Po 1975 r. ustaliła się funkcjonująca do dziś nazwa Zakład Karny nr 1 w Łodzi, jednocześnie zwiększeniu uległa liczba miejsc penitencjariuszy (do 568)⁶. Obecnie przebywa tu 540 osadzonych (350 mężczyzn i 190 kobiet). Zatrudnionych jest około 150 funkcjonariuszy i 15 pracowników cywilnych⁷.

Jednostka zajmuje teren ok. 33 tys. m². Znajdują się tu 3 pawilony mieszkalne dla osadzonych (2 połączone są tzw. łącznikiem), budynek administracji oraz budynek wielofunkcyjny, w którym obok sali sportowej zorganizowano również m.in. bibliotekę.

ZK nr 1 w Łodzi ma charakter półotwarty i otwarty. Przebywają w nim skazani mężczyźni, recydywiści penitencjarni. Znajduje się tu również oddział aresztu śledczego oraz zakład typu półotwartego i otwartego dla kobiet.

Zarówno skazani, jak i tymczasowo aresztowani mają możliwość korzystania z sali sportowej, boiska do gry w piłkę nożną, 3 świetlic i biblioteki.

Biblioteka ZK nr 1 działa w ramach Działu Penitencjarnego. Powstała w latach 60. XX w., początkowo przybierając postać jedynie punktów bibliotecznych, rozmieszczonych w poszczególnych pawilonach.

W pomieszczeniu o powierzchni 7 na 6,5 m², znajdują się regały z książkami, biurko i stół dla opracowującego zbiory, oraz komputer. Nie ma wydzielonej czytelnicy. W mniejszym pomieszczeniu obok pracuje funkcjonariusz zajmujący się biblioteką od 2 lat. Warto dodać, że ma on wykształcenie wyższe pedagogiczne i łączy obowiązki bibliotekarza z innymi funkcjami pełnionymi w Zakładzie, zajmuje się bowiem również realizacją programów readaptacji osadzonych.

Na pracę w bibliotece zajmujący się nią wychowawca przeznaczona średnio ok. 2 godz. Pomaga mu w tym, odpłatnie⁸, trzech osadzonych, którzy zatrudnieni są równocześnie w radiowęźle, ośrodku sportu i przy przygotowywaniu imprez kulturalnych. W bibliotece pracują około 2-3 godz. dziennie, opracowując książki i realizując zamówienia. Biblioteka czynna jest od poniedziałku do piątku w godzinach 8.00-16.00, czasem dłużej ze względu na tych osadzonych, którzy pracują poza Zakładem.

Osadzeni mogą dowiedzieć się o istnieniu biblioteki i możliwościach korzystania z niej zarówno dzięki informacji zamieszczonej na tablicy, jak i dzięki audycji, prowadzonej przez radiowęźle: „Książka z naszej biblioteki”. Program nadawany jest 2 razy w tygodniu, w poniedziałki i piątki w godzinach 10.00-10.20. Osoba prowadząca go (jest nią osadzony) wybiera jedną książkę i opowiada o niej, zachęcając jednocześnie do jej przeczytania. Osadzeni mają do wyboru księgozbiór, który liczy 15 635 wol. (dane na koniec 2009 r.)⁹. Najwięcej znajduje się w nim popularnych pozycji beletrystycznych, na drugim miejscu plasuje się kla-

⁶ Dane za: <http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-lodz/zaklad-karny-lodz-nr-1/index.html> [dostęp: 20.05.2010].

⁷ Dane uzyskane od wychowawcy działu penitencjarnego.

⁸ Za pracę w bibliotece oferowana jest stawka 4,12 za godzinę (brutto).

⁹ Dane uzyskane od wychowawcy działu penitencjarnego, zajmującego się biblioteką.

syka, później wydawnictwa popularnonaukowe, wydawnictwa prawnicze (kodeksy, komentarze), informacyjne (encyklopedie, słowniki). Brak podręczników. Literatura polska stanowi ok. 30% całości. Zdaniem funkcjonariusza pełniącego obowiązki bibliotekarza wielkość i zawartość zbiorów są wystarczające, jeśli chodzi o potrzeby czytelnicze osadzonych.

Biblioteka prenumeruje prasę. Na każdy oddział trafia zestaw złożony z pięciu gazet: „Gazety Wyborczej”, „Expressu Ilustrowanego”, „Dziennika Łódzkiego”, „Dziennika. Gazety Prawnej” i „Przeglądu Sportowego”.

Prowadzony jest katalog kartkowy i komputerowy, obejmujący wykaz wszystkich posiadanych przez bibliotekę tytułów. Katalog kartkowy (w układzie przedmiotowym) znajduje się zarówno w bibliotece, jak i na poszczególnych oddziałach. Katalog w wersji elektronicznej, prowadzony w programie Bibliotekarz NET w wersji 1.6., dostępny jest tylko w bibliotece.

Biblioteka prowadzi spis czytelników: wykaz ten ma zarówno postać kartoteki kartkowej, jak i komputerową. Rejestrowane są w nim wypożyczenia i zwroty książek. Korzystanie z biblioteki wymaga tylko wypełnienia przez osadzonego karty zapisu do biblioteki i przekazania jej wychowawcy danego oddziału.

Wypożyczenie książek dokonywane jest systemem pośrednim: osadzony, po wybraniu ze znajdującego się na jego oddziale katalogu interesującej go książki, wypisuje rewers, przekazuje go wychowawcy, a ten oddaje go pracującemu w bibliotece więźniowi. Więźniowie nie mogą sami schodzić do biblioteki.

Korzystanie ze zbiorów jest bezpłatne, w ubiegłym roku do biblioteki zapisanych było 138 kobiet i 130 mężczyzn. Odnotowano 3275 wypożyczeń.

Osadzeni mogą jednorazowo wypożyczyć 5 książek na okres 2 miesięcy, istnieje jednak możliwość prolongaty czasu wypożyczenia. Wymiana książek realizowana jest dwa razy w miesiącu, chociaż zgodnie z regulaminem w przypadku większej liczby zamówień może odbywać się ona raz w tygodniu (*Regulamin*, bd, a). W praktyce osadzeni korzystają z biblioteki raz na 2 tygodnie. Jak zauważa osoba pełniąca obowiązki bibliotekarza, wykazują oni małe zainteresowanie książką. Mężczyźni najchętniej czytają beletrystykę, głównie fantastykę, kobiety natomiast przeważnie wypożyczają romanse.

W bibliotece znajdują się także specjalistyczne pozycje wyłącznie do dyspozycji funkcjonariuszy (książki z dziedziny psychologii, pedagogiki, kryminologii, socjologii, prawa).

W 2009 r. do biblioteki wpłynęło 127 nowych pozycji książkowych¹⁰. Były to w dużej mierze dary od Centralnego Zarządu Służby Więziennej. Według danych za 2008 r. nabytków odnotowano 180 tytułów, wśród których część została zakupiona.

Wspomniana audycja w radiowęźle jest jedyną formą działalności promocyjnej biblioteki. Nie współpracuje ona z innymi placówkami bibliotecznymi. Warto jednak wspomnieć, że w ZK nr 1 prowadzona jest (choć nie inicjowana przez bibliotekę) ożywiona działalność kulturalno-oświatowa.

¹⁰ Warto dodać, że na przykład w 2008 r. było to 180 tytułów. W tej grupie znalazły się również książki zakupione; w tym przypadku kierowano się przede wszystkim względami finansowymi. Podane liczby uzyskano w trakcie wywiadu przeprowadzonego z wychowawcą penitencjarnym, zajmującym się biblioteką.

Osadzeni zwiedzają łódzkie muzea i galerie, organizowane są również pokazy filmów, przygotowywane przez jedno z łódzkich kin.

BIBLIOTEKA ZAKŁADU KARNEGO NR 2 W ŁODZI

Najstarszym łódzkim więzieniem jest Zakład Karny nr 2, mieszczący się przy ul. Kraszewskiego 1/5, powstał on około 1926 r. Wtedy znajdował się tu areszt wojskowy. W okresie II wojny światowej więziono w nim dezertów z armii niemieckiej. Od 1945 r. zakładem zarządzało NKWD. W latach 50. XX w. przekazany został polskiemu wymiarowi sprawiedliwości. Prawdopodobnie już wtedy funkcjonowała tu biblioteka, choć brak jest dokładniejszych informacji na ten temat¹¹.

Zakład ten jest jednostką typu zamkniętego, przeznaczoną dla skazanych mężczyzn, odbywających po raz pierwszy karę pozbawienia wolności. Ponieważ jednak na jego terenie znajduje się szpital, w ośrodku przebywają także kobiety i mężczyźni o różnym statusie prawnym, a także osoby pozbawione wolności, zaliczane do wszystkich grup i podgrup klasyfikacyjnych. W szpitalu mogą znajdować się również skazani, „(...) wymagający umieszczenia w wyznaczonym oddziale lub celi aresztu śledczego lub zakładu karnego typu zamkniętego, w warunkach zapewnianych wzmożoną ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwa aresztu lub zakładu”¹². Jednostka dysponuje 324 miejscami, zatrudnionych jest w niej 231 funkcjonariuszy oraz 18 pracowników cywilnych¹³.

Ośrodek składa się z dwóch budynków mieszkalnych przeznaczonych dla osadzonych. W pierwszym, czterokondygnacyjnym pawilonie A (ze 164 miejscami) znajdują się trzy oddziały i administracja Zakładu. Oddział I, terapeutyczny, przeznaczony jest dla skazanych upośledzonych umysłowo lub z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi. W dwóch pozostałych Oddziałach odbywają karę osadzeni, zatrudniani przy pracach związanych z funkcjonowaniem jednostki, a także ci, którzy wymagają rehabilitacji narządów ruchu oraz część chorych w trakcie leczenia. W Oddziale II mieści się administracja Zakładu oraz biblioteka centralna.

W drugim budynku (pawilonie B) mieszczony jest szpital (160 miejsc), w którym znajduje się sześć oddziałów: internistyczny, detoksykacyjny, rehabilitacyjny, chirurgiczny, obserwacji sądowo-psychiatrycznej oraz przeciwgruźliczy.

Biblioteka ZK nr 2 w Łodzi funkcjonuje w ramach Działu Penitencjarnego. Składa się z 5 punktów bibliotecznych (3 w szpitalu na oddziałach: internistycznym, obserwacji psychiatrycznej i chorób płuc; 2 w budynkach mieszkalnych: na Oddziale I – terapeutycznym i na Oddziale III) oraz zarządzającej nimi biblioteki centralnej (mieszczącej się na Oddziale II). Specjalny regulamin biblioteki określa zasady zapisów potencjalnych użytkowników i możliwości korzystania ze zbiorów (*Regulamin*, bd, b).

¹¹ Dane za: <http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-lodz/zaklad-karny-lodz-nr-2/index.html> [dostęp: 20.02.2010]. Informację dotyczącą biblioteki uzyskano w wyniku wywiadu przeprowadzonego z wychowawcą działu penitencjarnego.

¹² Dane za: <http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-lodz/zaklad-karny-lodz-nr-2/index.html> [dostęp: 20.05.2010].

¹³ Informacje uzyskane w trakcie przeprowadzonego wywiadu z wychowawcą działu penitencjarnego.

Powierzchnia biblioteki centralnej wynosi około 23 m². Znajdują się tutaj regały z książkami do wypożyczenia i szafa (zamknięta) z księgozbiorem podręcznym oraz stół i krzesło przeznaczone dla osoby opracowującej zbiory i katalog wypożyczeń. Nie ma czytelnicy. Wychowawca działu penitencjarnego ds. biblioteki zajmuje oddzielne pomieszczenie. Od 8 lat łączy on obowiązki bibliotekarza z innymi funkcjami kulturalno-oświatowymi na terenie Zakładu. Na pracę w bibliotece przeznaczają dziennie średnio około 3-4 godz., od poniedziałku do piątku w godzinach 9.00-11.30 i 14.00-15.30. Wychowawca ma wykształcenie wyższe, ale bez przygotowania bibliotekarskiego. W bibliotece zatrudniony jest także (nieodpłatnie) jeden osadzony (jego praca obejmuje do 90 godzin w miesiącu). Kryterium wyboru osoby pomagającej w pracach bibliotecznych stanowi jego dobre zachowanie i odpowiednie predyspozycje.

Księgozbiór, liczący w sumie 14 113 wol.¹⁴ (co w odczuciu wychowawcy stanowi liczbę wystarczającą, jak na potrzeby korzystających), podzielony jest na 2 części: z pierwszej korzystać mogą zarówno skazani, jak i funkcjonariusze, z drugiej – wyłącznie funkcjonariusze.

W części pierwszej największą grupę stanowi beletrystyczna literatura popularna, na drugim miejscu znajduje się klasyka, następnie wydawnictwa prawnicze oraz informacyjne (encyklopedie i słowniki), które składają się na księgozbiór podręczny. Najmniej jest publikacji popularnonaukowych. Brak jest podręczników czy wydawnictw multimedialnych. Około 60% całości księgozbioru stanowi literatura obca, 40% – polska.

Księgozbiór ten podzielony jest dodatkowo na stały, niepodlegający wymianie, który znajduje się w bibliotece centralnej, oraz księgozbiór ruchomy, umieszczony w punktach bibliotecznych (minimum 10 książek na 1 czytelnika), jest wymieniany raz na kwartał (wyjątek stanowi oddział chorób płuc, gdzie książki, ze względów sanitarnych i zdrowotnych, nie wracają już do biblioteki centralnej).

Księgozbiór przeznaczony tylko dla funkcjonariuszy obejmuje przede wszystkim literaturę specjalistyczną.

Zgodnie z *Kodeksem Karnym Wykonawczym* Zakład Karny zobowiązany jest do zapewnienia penitencjariuszom dostępu do prasy. W tym celu prenumerowane są tu takie tytuły, jak: „Gazeta Wyborcza”, „Rzeczpospolita”, „Dziennik Łódzki” (po jednym egzemplarzu na każdy oddział), oraz tylko dla funkcjonariuszy: „Dziennik. Gazeta Prawna”. Osadzeni mają również możliwość, po uzyskaniu zgody dyrektora więzienia, zamówić indywidualną prenumeratę prasy. Mogą także posiadać w celi do 10 prywatnych książek.

Zbiory biblioteki opracowane są w formie kartkowych katalogów alfabetycznych (według nazwisk autorów), odzwierciedlających księgozbiory poszczególnych punktów bibliotecznych i biblioteki centralnej. W każdym z tych punktów skazani mają do dyspozycji odpowiedni do danego księgozbioru katalog kartkowy znajdujący się, wraz z szafą z książkami, w świetlicy.

Pracownik pełniący funkcję „korytarzowego” wypuszcza z cel zainteresowanych wymianą czytanych książek i zbiera zamówienia, które następnie przekazuje wychowawcy. Skazani mają możliwość dokonania wyboru i ewentualnej wymiany czytanych książek raz w tygodniu.

¹⁴ Wszystkie dane statystyczne odnoszą się do stanu na dzień 31.12.2009 r. i pochodzą od wychowawcy działu penitencjarnego ds. biblioteki.

W 2009 r. do biblioteki zapisanych było w sumie 347 osób, odnotowano łącznie 4396 wypożyczeń (w tej grupie znaleźli się zarówno osadzeni, jak i funkcjonariusze), z czego najwięcej, co zrozumiałe, na Oddziale II, gdzie znajduje się biblioteka centralna. Korzystanie ze zbiorów jest bezpłatne, osadzony jednorazowo może wypożyczyć 2 tytuły lub więcej (za zgodą wychowawcy do spraw kulturalno-oświatowych) na okres maksymalnie 1 miesiąca, jednak z możliwością przedłużenia tego terminu o kolejny miesiąc. W praktyce więźniowie korzystają ze zbiorów biblioteki raz na 2 tygodnie, najchętniej wybierając książki o tematyce historycznej, podróżniczej oraz fantastykę.

Natomiast funkcjonariusze mają możliwość wypożyczenia 3 książek, także jednak na okres 1 miesiąca.

W 2009 r. w bibliotece przybyło 981 wol., z czego około 80% stanowiły dary głównie pracowników ZK nr 2, Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej oraz Centralnego Zarządu Służby Więziennej, ale również (dzięki staraniom funkcjonariusza – wychowawcy) otrzymane od Łódzkiej Biblioteki Uniwersyteckiej i Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. J. Piłsudskiego w Łodzi. Pozostałe 20% nabytków w tym roku pochodziło z zakupu i w większości, obejmowało piśmiennictwo, które zasiliło księgozbiór przeznaczony dla funkcjonariuszy (książki z zakresu medycyny, psychologii i terapii). Przy wyborze kupowanych książek szczególnie kierowano się ich ceną.

Biblioteka nie prowadzi działalności promocyjnej, o jej istnieniu i możliwościach korzystania ze zbiorów nowi więźniowie dowiadują się od wychowawcy. Dane dotyczące zasad funkcjonowania biblioteki znajdują się również na tablicach informacyjnych poszczególnych oddziałów.

Współpraca biblioteki z innymi placówkami bibliotecznymi ogranicza się do kontaktów z Biblioteką Uniwersytecką w Łodzi oraz Wojewódzką Biblioteką Publiczną im. J. Piłsudskiego w Łodzi. Współpraca ta dotyczy przekazywania przez te placówki książek na potrzeby biblioteki więziennej.

Brak innych działań wynika w dużej mierze z niewielkiego w praktyce zainteresowania osadzonych lekturą i ich marazmu czytelniczego.

BIBLIOTEKA ARESZTU ŚLED CZEGO W ŁODZI

Areszt Śledczy w Łodzi znajduje się przy ul. Smutnej 21. Jednostka ta jako jedna z czterech istniejących w Polsce posiadała urządzenia do wykonywania kary śmierci.

W 1964 r. został tu utworzony ośrodek pracy, gdzie mieszkali skazani zajmujący się pracami budowlanymi. Prawdopodobnie w tym czasie powstała także biblioteka. Na podstawie Zarządzenia Nr 37/96 Ministra Sprawiedliwości z 14 sierpnia 1996 r. Areszt Śledczy w obecnej formie prawnej funkcjonuje od 1 września 1996 r. Jego powierzchnię wynoszącą około 5,5 ha zajmują trzy pawilony mieszkalne, budynek administracji, Centralnej Składnicy magazynowej CZSW z siedzibą Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Łodzi oraz budynki gospodarcze. Placówka posiada trzy świetlice oddziałowe i świetlicę centralną. Osadzeni mają możliwość skorzystania z biblioteki (obsługującej wszystkie pawilony) wraz z czytelnią.

Areszt składający się z 12 oddziałów dysponuje 1138 miejscami. Znajdują się tu tymczasowo aresztowani, oczekujący na rozprawę, skazani i ukarani mężczyźni, w stosunku do których toczy się postępowanie bez stosowania tymczasowego aresztu. Na terenie jednego z oddziałów funkcjonuje też Izba Chorych z 14 miejscami. Działa tu także Ośrodek Diagnostyczny, w którym przeprowadzane są badania psychiatryczne i psychologiczne osadzonych¹⁵. W jednostce zatrudnionych jest około 300 funkcjonariuszy i 14 pracowników cywilnych¹⁶. Biblioteka funkcjonująca w ramach Działu Penitencjarnego usytuowana jest poza oddziałem mieszkalnym. Może poszczycić się dużym pomieszczeniem o powierzchni ok. 80 m², w którym znajdują się 34 regały z książkami, stolik, krzesło i komputer oraz drugim, mniejszym (ok. 30 m²), przeznaczonym na czytelną. Stoją w niej 3 stoliki i krzesła oraz zamknięta szafa, w której umieszczono księgozbiór podręczny, a w nim szczególnie cenne książki poświęcone sztuce (malarstwo, rysunek, rzeźba i inne), atlasy geograficzne i historyczne, albumy (regionalne, tematyczne), tytuły związane z teorią literatury, filmem, fotografią i teatrem. Jak wynika z uzyskanych informacji, czytelnia nie cieszy się zainteresowaniem osadzonych – w 2009 r. żaden nie wyraził chęci skorzystania z niej.

W bibliotece aresztu brak oddzielnego pomieszczenia dla osoby odpowiedzialnej za bibliotekę. Obowiązki bibliotekarza od ponad roku pełni wychowawca działu penitencjarnego ds. biblioteki z wykształceniem wyższym pedagogicznym, bez dodatkowego przygotowania bibliotekarskiego. Ponieważ zajmuje się on również innymi sprawami związanymi z działalnością kulturalno-oświatową, na pracę w bibliotece przeznaczona zaledwie ok. 2 godz. dziennie. W bibliotece zatrudnionych jest (bez dozoru) dwóch osadzonych, w wymiarze ok. 6 godz. dziennie. Prowadzą oni dokumentację biblioteczną, wymianę książek, zakładają karty czytelnicze, dbają o porządek w bibliotece. Zatrudnieni na okres próbny wykonują swoje obowiązki bezpłatnie, następnie – odpłatnie.

Księgozbiór biblioteki obejmuje około 6300 wol. (co według wychowawcy bibliotekarza, jest wielkością wystarczającą) i podzielony jest na 4 części: ogólną, z której korzystać mogą wszyscy czytelnicy; fachową – przeznaczoną wyłącznie dla funkcjonariuszy i pracowników cywilnych służby więziennej, zatrudnionych w AS, znajdującą się w pomieszczeniu, gdzie prowadzony jest radiowęzeł; część przeznaczoną tylko dla osadzonych przebywających w izolatkach dla zakaźnie chorych (ten zbiór, ze zrozumiałych względów, jest stały, nie podlega wymianie, a książki obłożone są folią); zbiór podręczny, znajdujący się w czytelnicy.

W części ogólnej księgozbioru przeważa popularna literatura beletrystyczna; znajdują się tu też literatura klasyczna, wydawnictwa popularno-naukowe, prawnicze (kodeksy, komentarze), informacyjne (encyklopedie, słowniki) i podręczniki. W zbiorach przeważa literatura obca (około 75%).

Ze względów finansowych, a także z uwagi na niewielkie zainteresowanie więźniów, prenumerata prasy nie jest realizowana bezpośrednio poprzez bibliotekę. Gazety (bo tylko one są kupowane) zamawiane dla rzecznika prasowego aresztu, udostępniane są osadzonym zgłaszającym wychowawcy chęć skorzystania z nich. Na takich warunkach osadzeni

¹⁵ Dane za: <http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-lodz/areszt-sledczy-lodz/> [dostęp: 20.05.2010 r.].

¹⁶ Dane uzyskane od wychowawcy działu penitencjarnego.

mogą skorzystać z sześciu gazet: „Gazety Wyborczej”, „Dziennika Łódzkiego”, „Super Expressu”, „Expressu Ilustrowanego”, „Faktu”¹⁷ oraz „Rzeczpospolitej”. Z uwagi na braki lokalowe gazety nie są archiwizowane. Każdy z penitencjariuszy ma też prawo indywidualnie prenumerować wybrane przez siebie tytuły prasowe w nieograniczonej liczbie.

W bibliotece prowadzone są katalogi kartkowe zbiorów uporządkowane według sygnatur książek i umieszczone w oddziałach mieszkalnych. Ich tzw. lustrzana kartoteka dostępna jest też w bibliotece, w której znajduje się katalog komputerowy opracowany w programie Excel. Opisy książek w katalogu komputerowym uporządkowane są według sygnatur poszczególnych woluminów. Przewidziane w sygnaturach odrębne oznaczenia pozwalają wyodrębnić w księgozbiorze typy literatury (np. fantastyka, książki podróżnicze).

Zarówno w bibliotece, jak i na oddziałach mieszkalnych, znajduje się kartoteka czytelników, dostępna w wersji drukowanej i komputerowej. Oddzielnie prowadzony jest wykaz korzystających z biblioteki funkcjonariuszy.

Zgodnie z regulaminem biblioteki, osadzeni mają możliwość wypożyczenia książek raz na tydzień (w dni określone dla poszczególnych oddziałów), w systemie pośrednim (*Regulamin*, 2009). Na podstawie katalogu znajdującego się na ich oddziale, wypisują rewers na książkę¹⁸, oddają go wychowawcy, a ten przekazuje zamówienie do biblioteki. W podobny sposób odbywają się zapisy: osadzony zgłasza wychowawcy chęć zostania czytelnikiem biblioteki aresztu, wypełnia kartę, która następnie zostaje włączona do kartkowej i komputerowej kartoteki czytelników.

Więźniowie mają prawo wypożyczyć jednorazowo nie więcej niż 3 książki na okres nie dłuższy niż 30 dni, przy czym w określonych przypadkach dopuszczalna jest odmowa wypożyczenia danego tytułu. Z biblioteki mogą korzystać raz w tygodniu. Na miejscu mogą skorzystać z jednej książki. Według wychowawcy zajmującego się biblioteką, w praktyce osadzeni wypożyczają najczęściej dwa tytuły.

W przypadku funkcjonariuszy nie ma limitów ilościowych dotyczących liczby wypożyczanych książek i czasu korzystania z nich. Wynika to stąd, że ok. 95% lektur przez nich wypożyczanych to tytuły nieodzwonne w wykonywaniu obowiązków służbowych.

Według danych za rok 2009 do biblioteki zapisanych było 2666 osób i odnotowano 7995 wypożyczeń. Dane te trudno jednoznacznie zinterpretować, bo ze względu na dużą rotację osadzonych w areszcie, liczba zarejestrowanych czytelników znacznie przekracza łączną liczbę więźniów, którzy równocześnie mogą w nim przebywać oraz zatrudnionych w areszcie pracowników.

O istnieniu biblioteki więźniowie dowiadują się z audycji bibliotecznych, emitowanych przez radiowęzeł. Mają one charakter odczytów, poświęconych nauce, sztuce lub wybranym postaciom. Nadawane są cyklicznie, trwają od kilku do kilkunastu minut.

Regulamin funkcjonowania biblioteki znajduje się na tablicy ogłoszeń na każdym z oddziałów, informacja o bibliotece jest także rozpowszechniana przez samych osadzonych.

¹⁷ Udostępnianie tego tytułu więźniom to swego rodzaju ciekawostka: wszak gazeta ma charakter sensacyjno-skandalizujący.

¹⁸ Na rewersie powinny znaleźć się następujące dane: tytuł, nazwisko autor lub tematyka zamawianej pozycji oraz informacje wskazujące numer pawilonu, oddziału i celi.

Przez ostatnie trzy lata biblioteka nie otrzymała od Dyrekcji Aresztu żadnych funduszy na zakup nowości. Najczęstszą formą nabycia książek są dary. W 2009 r. zbiory zostały zasilone zaledwie 4 nowymi tytułami (dary od Okręgowego Inspektoratu) przeznaczonymi dla funkcjonariuszy¹⁹.

Biblioteka Aresztu Śledczego prowadzi współpracę z jedną z łódzkich bibliotek rejonowych, mianowicie z Miejską Biblioteką Publiczną Łódź – Bałuty im. Stanisława Czernika. Na podstawie umowy podpisanej z tą placówką w 2000 r., biblioteka aresztu otrzymuje 20-25 tytułów w ramach odbywającej się średnio raz na miesiąc wymiany międzybibliotecznej²⁰. Na podstawie zawartej umowy biblioteka rejonowa zrzeka się roszczeń materialnych za książki zarówno zniszczone, jak i zagubione.

Poza wspomnianymi wcześniej audycjami emitowanymi w radiowęźle aresztu działająca w nim biblioteka nie prowadzi innej działalności promocyjnej. Warto jednak podkreślić, że Areszt Śledczy współpracuje z licznymi łódzkimi instytucjami kulturalnymi, nadto dla osadzonych organizowane są przedstawienia teatralne, projekcje filmów i koncerty. Areszt Śledczy w Łodzi jest również uczestnikiem Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, w ramach którego nowo otwarta pracownia komputerowa dla osadzonych wzbogacona została w potrzebny sprzęt.

WNIOSKI

Przeprowadzone badania pozwoliły zebrać dane, dzięki którym można było poddać dokładniejszej analizie warunki i zasady funkcjonowania bibliotek w dwóch Zakładach Karnych i jednym Areszcie Śledczym w Łodzi. Warunki lokalowe wszystkich tych placówek są skromne, a odpowiedzialność za ich prowadzenie włączona jest w zakres obowiązków wychowawców, którzy wypełniają również inne zadania kulturalno-oświatowe i resocjalizacyjne. W dwóch badanych placówkach osoby te mają wyższe wykształcenia, nigdzie jednak prowadzący bibliotekę nie ma wykształcenia bibliotekarskiego. Generalnie stwierdzić też można, że dla wszystkich trzech placówek charakterystyczny jest ograniczony rozwój księgozbioru, zwłaszcza oparty na zakupie nowych książek. Żadna z badanych bibliotek nie dysponowała odrębnymi środkami przeznaczonymi na ten cel.

W tabeli 1 zestawione są najważniejsze dane ilościowe charakteryzujące warunki i zasady funkcjonowania przebadanych bibliotek. Badane biblioteki nie zapewniają wolnego dostępu do książek. Z wyjątkiem czytelników w Areszcie Śledczym, pomieszczenia biblioteczne nie są dostępne dla więźniów, a pełnią jedynie funkcję magazynów i miejsca pracy osoby sprawującej obowiązki bibliotekarza.

Przedstawione w tabeli 1 dane pozwalają wysnuć pewne wnioski o kondycji badanych bibliotek i intensywności korzystania z nich, jakkolwiek należy pamiętać, że liczby odnoszące się do zarejestrowanych czytelników i wypożyczeń trzeba interpretować biorąc pod uwagę ciągłą rotację części osadzonych.

¹⁹ Ostatnie zakupy w 2008 r. liczyły ok. 30 tytułów.

²⁰ Np. zgodnie z sugestią więźniów, wśród wypożyczonych w ten sposób tytułów znalazł się *Kod Leonarda da Vinci* D. Browna.

Tabela 1

Dane statystyczne dotyczące omawianych placówek

Nazwa więzienia	Maksymalna liczba osadzonych	Liczba funkcjonariuszy i pracowników cywilnych	Wielkość lokalu przeznaczzonego na bibliotekę	Wielkość księgozbioru (w woluminach)	Liczba osób zapisanych do biblioteki w 2009 r.	Liczba wypożyczeń (w woluminach)	Lokalizacja biblioteki	Zasady wypożyczenia	Liczba nabytków w 2009 r. (w woluminach)
ZK nr 1	540	165	45,5 m ²	15 635	268 osób	3275	budynek adm.-gosp.	5 książek na 2 miesiące raz na 2 tygodnie	127
ZK nr 2	324	249	23 m ²	14 113	347 osób	4396	oddział mieszkalny	2 książki na miesiąc raz na 2 tygodnie	981
Areszt Śledczy	1194	314	80 m ² i 30 m ²	6300	2666 osób	7995	poza oddziałami mieszkalnymi	3 książki na miesiąc raz na tydzień	4

Areszt Śledczy, w którym znajduje się najwięcej osadzonych i w którym rotacja penitencjariuszy jest największa, dysponuje największym pomieszczeniem bibliotecznym, posiada najmniejszy księgozbiór. W 2009 r. odnotowano tu najwięcej wypożyczeń, na co znaczny wpływ ma zapewne specyfika tego ośrodka.

Największą liczbę książek ma biblioteka Zakładu Karnego nr 1, jednak według danych z 2009 r. liczba osób zapisanych do biblioteki była tu najmniejsza przy znacznie większej liczbie ogólnej osadzonych niż w przypadku drugiego z badanych zakładów. W badanym okresie najmniejsza była tu też liczba wypożyczeń.

Uwagę zwracają duże różnice liczby książek, które zasiliły księgozbiory poszczególnych bibliotek. ZK nr 2 wzbogacił się o ponad 900 pozycji, a do Aresztu Śledczego wpłynęły zaledwie 4 książki. Ten wielokrotnie wyższy przyrost księgozbioru biblioteki ZK nr 1 jest rezultatem widocznej aktywności jednostki w pozyskiwaniu darów. Dary są też głównym źródłem nabytków zarówno biblioteki ZK nr 2, jak i Aresztu Śledczego. W przypadku Aresztu Śledczego mała liczba nabytków może być kompensowana przez systematyczną wymianę biblioteczną prowadzoną z jedną z rejonowych bibliotek publicznych.

Niezależnie od wielkości księgozbiorów, pracownicy każdej z badanych bibliotek przyznawali, że zainteresowanie literaturą jest nieduże, a poziom czytelnictwa niewielki. Jednocześnie zwraca uwagę słaba kondycja organizacyjna tych placówek: niewielkie lub żadne nakłady finansowe, niewielka lub żadna działalność promocyjna. Działalność bibliotek wydaje się być sprawą marginalną w funkcjonowaniu zakładów karnych, w których przeprowadzono badania. W takiej sytuacji dobre chęci i starania wychowawców działów penitencjarnych ds. bibliotek przynoszą niewielkie efekty.

BIBLIOGRAFIA

- Regulamin* (bd, a). Regulamin Biblioteki w Zakładzie Karnym nr 1 w Łodzi [dokument niepublikowany].
- Regulamin* (bd, b). Regulamin Biblioteki Zakładu Karnego nr 2 w Łodzi [dokument niepublikowany].
- Regulamin* (2009). Regulamin korzystania z Biblioteki Aresztu Śledczego w Łodzi [dokument niepublikowany].
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 grudnia 1999 r. w sprawie zasad organizacji obsługi bibliotecznej w zakładach karnych, poprawczych i schroniskach dla nieletnich oraz zasad współdziałania bibliotek publicznych w wykonywaniu tej obsługi* (1999). Dz. U. Nr 111, poz. 1309.
- Służba Więzienna [online] (br). [dostęp: 12.11.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.sw.gov.pl>>.
- Zybert, Elżbieta B. (1991). *Biblioteki więzienne. Zarys problematyki*. Warszawa: SBP 1991.

MAGDALENA PRZYBYSZ-STAWSKA

Lodz University
Department of Library and Information Studies
e-mail: maj-74@uni.lodz.pl

PRISON LIBRARIES IN ŁÓDŹ

KEYWORDS: Prison libraries. Lodz. Prison no. 1. Prison no. 2. Custody suite in Łódź.

ABSTRACT: **Objective** – The author discusses and evaluates the arrangement and operation of prison libraries at two prisons and one custody suite in Łódź together with their organizational structure, collections gathered and methods of circulating the library holdings. **Research method** – Data used in the paper were obtained from the analysis of the library records and interviews conducted in July 2010 with tutors employed in the library units of the prisons and the custody suite in question. **Results and conclusions** – Prison libraries in Łódź are poorly financed and organized as regards their promotion and cultural activities. There is a general lack of awareness of how books may be used to aid the resocialization of the prisoners.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 27 marca 2012 r.